

ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІНІЦІАТИВА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ, УГОРЩИНИ ТА ІНШИХ КРАЇН РЕГІОНУ 1989—1999 рр.

Стаття присвячена діяльності Центральноєвропейської ініціативи та участі в ній України, Угорської Республіки та інших країн регіону Центрально-Східної Європи. Розглядаються питання геополітичних інтересів країн регіону, їхнє місце в об'єднанні. Головний акцент робиться на зовнішньополітичних амбіціях України та Угорщини в рамках ЦЄІ.

Після того, як наприкінці 80-х рр. у зв'язку з послабленням зовнішньополітичного впливу СРСР у держав Центрально-Східної Європи з'явилась можливість "втекти на Захід", починають створюватись різноманітні державні об'єднання, спрямовані тією чи іншою мірою на забезпечення цієї мети.

Насамперед виділимо три таких угруповання. Це Вишеградська група з її ідеєю реанімації Mitteleuropе, що давало відчуття належності до європейської цивілізації. Це також створена в кінці 1992 року зона вільної торгівлі в Центральній Європі (СЕФТА), головна мета якої є якнайскоріша переорієнтація зовнішньоекономічних пріоритетів її членів на Євросоюз. Врешті, це Центральноєвропейська ініціатива.

На останній слід зупинитися детальніше. Оскільки через економічну кризу критеріям СЕФТА ми не відповідаємо, а у прагненні приєднатись до Вишеградської четвірки та створити в ЦСЕ зону колективної безпеки (відомий "план Кравчука") Україні було відмовлено ще 1994 року, Центральноєвропейська ініціатива є одним з небагатьох прикладів українського регіонального співробітництва на європейському континенті.

Союз держав у центрі Європи під назвою "Квадрагонале", до якого увійшли чотири країни (звідси й назва) — Італія, Австрія, Угорщина та Югославія, було створено в листопаді 1989 року. Засновники переслідували дві основні мети. По-перше, це налагодження багатостороннього співробітництва в політичній та соціально-економічній сферах, сприяння на цій основі зміцненню стабільності та безпеки, а, по-друге, це забезпечення необхідної підготовки

держав-учасниць їх майбутнього членства в Європейському Союзі.

Можна виділити й третю, неофіційну мету. Це поширення геополітичного впливу Італії, чи, принаймні, обмеження німецького впливу, на Балканах та в Угорщині (2).

Початкова назва виявилась не вельми зручною, бо вже наступного року до країн-засновниць приєдналась Чехословаччина, а далі — Польща. А тому назву об'єднання доводилось змінювати відповідно на "Пентагонале", а потім на "Гексагонале". Свою ж нинішню назву об'єднання отримало у 1992 році після входження до угруповання Боснії та Герцеговини, Словенії та Хорватії.

Нині до ЦЄІ входять 16 країн. Окрім вищезазначених (Чехія та Словаччина увійшли вже як окремі держави у 1993 році), ця організація включає на сьогодні також Албанію, Білорусь, Болгарію, Македонію, Молдову, Румунію та Україну.

Певно, що подальшого зростання кількості членів Центральноєвропейської ініціативи не передбачається, оскільки цілий ряд країн (особливо з числа фундаторів об'єднання) виявляють все більше незадоволення і без того перенасиченістю угруповання, заявляючи, що Ініціатива вже й так "досягла граничних меж свого розширення". За словами спікера італійського парламенту Л. Віоланте, "з прийняттям нових членів ЦЄІ занадто розрослась і втратила внутрішній зміст" (4).

Слід зазначити, що хвилювання Італії є цілком логічними. Адже за час існування Центральноєвропейської ініціативи їй не вдалось суттєво зашкодити проникненню у цей регіон німецького впливу. Понад те, Австрія, спираючись на традиційні зв'язки з країнами-учасницями Ініці-

ативи ще з часів імперії Габсбургів, поступово відтісняє італійців на задній план.

Аби якось зарадити цьому в жовтні 1996 року у Римі було підписано спільну декларацію міністрів закордонних справ трьох країн — Італії, Словенії та Угорщини. Дві останні також були зацікавлені у створенні цього "трикутника", оскільки на той час для обох особливої актуальності набуло питання інтеграції до Європейського Союзу (точніше, входження до "престижної групи" кандидатів до цієї організації) та вступ до НАТО. А тому доцільно було якось "виділитись" поміж інших країн регіону та заручитись підтримкою однієї з держав-засновниць як Євросоюзу, так і НАТО.

Створення "трикутника" якоюсь мірою задовольнило ще й геополітичні амбіції Словенії, бо розширення Центральноєвропейської ініціативи, на її думку (до речі, як і на думку Хорватії), перенесло центр уваги з балканських країн на такі держави, як Україна.

Щоправда, останнім часом прослідковується створення ще одного "трикутника" — Словенія, Угорщина та Австрія. Не отримавши "добро" на участь в угорсько-італійсько-словенському співробітництві, австрійці вирішили створити альтернативне "італійському" об'єднання, причому, з тими ж самими партнерами.

Організація цих двох "трикутників" є показником певної аморфності Ініціативи. Надто велика різниця економічного потенціалу, різна мета країн-учасниць ЦЄІ, неврегульованість низки організаційних та фінансових моментів створюють серйозні перешкоди ефективній діяльності Центральноєвропейської ініціативи.

Проте, для багатьох країн участь в такій організації, як Центральноєвропейська ініціатива є одним з небагатьох реальних втілень їхніх прагнень інтегруватись з європейськими та євроатлантичними структурами. До таких держав насамперед належить Україна, вступ якої до Ініціативи, однак, не можна назвати надто безпроблемним.

Розпочавши розвиток контактів із Центральноєвропейською ініціативою у 1992 році шляхом участі в діяльності кількох робочих груп цього об'єднання, Україна лише через чотири роки стала повноправним членом цієї організації.

Причин такого зволікання було декілька. Спочатку Ініціативу турбувала невизначеність статусу України в цій організації. Як результат, до нашої держави проявлялась недостатня увага, часто функціонери з Центральноєвропейської ініціативи "забували" надсилати запрошення представникам України на участь у засіданнях робочих груп. Та чи не головною перешкодою участі України в цьому регіональному об'єднанні

була економічна криза, оскільки всі витрати на участь у роботі Центральноєвропейської ініціативи кожна країна мусить покривати сама (8, с. 48).

Більше того, повноправне членство України в ЦЄІ суперечило зовнішньополітичним інтересам ряду країн, як членів Ініціативи, так і сусідів.

Словенія з Хорватією, приміром, почали наголошувати на "економічній відсталості" України та на її неготовності брати участь у європейських регіональних об'єднаннях, що було цілком зрозуміло, зважаючи на вищевказані геополітичні моменти.

До противників якнайскорішого входження до Центральноєвропейської ініціативи України долучилась і "перша скрипка" (принаймні, за задумом) цієї організації — Італія, також наголошуючи на економічних проблемах України (при цьому маючи спільний транспортний проєкт у рамках Ініціативи — будівництво трансєвропейської магістралі Трієст—Будапешт — Київ). Така, на перший погляд, непослідовна політика італійської сторони була цілком зрозумілою, зважаючи на традиційно дружній характер її двосторонніх відносин з Росією. Тому, природно, підтримувати державу, з якою тоді в Російській Федерації через відомі проблеми склались прохолодні стосунки, було нелогічним (5).

Цікавою була позиція Угорської Республіки стосовно членства України в Центральноєвропейській ініціативі. Угорщина, на противагу, наприклад, Італії, всіляко намагається політизувати Ініціативу, поширюючи серед країн-членів ЦЄІ власну позицію у питанні національних меншин. А тому, заявивши, приміром, під час візиту в Україну в травні 1995 року Прем'єр-міністра Угорщини Д. Хорна, що принципових перешкод для здобуття Україною членства в Центральноєвропейській ініціативі не існує, угорців той же час висували нові критерії та додаткові умови вступу до Ініціативи, зокрема, підписання Інструменту ЦЄІ про захист прав національних меншин, наявність "асоційованої угоди" з Європейським Союзом, спільний кордон з країною Євросоюзу тощо (2).

Без сумніву, ключовою з цих вимог було заручитись підтримкою (ще до вступу) України стосовно проблеми нацменшин, оскільки це є одним з пріоритетів відомої угорської зовнішньополітичної "тріади".

Загалом національна політика Угорщини є досить цікавим і повчальним явищем сучасного геополітичного простору Центрально-Східної Європи, зважаючи на те, що в сусідніх з Угорщиною державах мешкає близько 4,5 млн. угорців, що складає понад третину тих угорців, які проживають власне в Угорській Республіці. Ця

проблема виникла не сьогодні і тягнеться ще з часу підписання Тріанонського мирного договору у 1920 році, загострюючись час від часу.

Добре розуміючи, що ставити питання територіального перерозподілу сьогодні нереально, Будапешт проводить курс на духовне об'єднання угорської нації, а також виступає (за винятком, хіба що, часу правління урядової коаліції УСП-СВД) з вимогами надання угорцям, які мешкають у сусідніх державах, права на територіальну автономію.

А тому Центральноевропейська ініціатива для Угорщини, зважаючи на вплив Будапешта в регіоні, поступово зростає, що є додатковим інструментом реалізації своєї національної політики (10, с. 81).

Звичайно ж, повертаючись до історії зі вступом до Ініціативи України, ряд держав були велими зацікавлені у членстві нашої країни в цій організації, вбачаючи в ній противагу зростаючому впливові Угорщини в угрупованні. До таких держав належали передусім Польща, Чехія та Словаччина.

Власне, прихильність Польської Республіки під час її головування в ЦЄІ у 1995 році до розширення Центральноевропейської ініціативи й використала Україна, а разом з нею ще п'ять держав — Албанія, Білорусь, Болгарія, Румунія та Молдова. А вже наступного року, за головування Австрії, названі країни стали повноправними членами організації.

До речі, якщо говорити про зовнішньополітичні амбіції Австрійської Республіки, то тут варто зауважити, що на час створення об'єднання Австрія була лише кандидатом на вступ до Європейського Союзу і розглядала "Квадрагонале" як додатковий "локомотив" на шляху до Євросоюзу.

Але, ставши повноправним членом цієї "елітної" європейської організації, вона перетворилась на ще один центр тяжіння для країн-претендентів до Європейського Союзу. А зважаючи на тісніші культурні та історичні зв'язки з країнами Центральної та Східної Європи, почала, як уже зазначалося вище, поступово "відсувати в тінь" італійців, змушуючи останніх шукати нові форми впливу (вже згадуване італо-словено-угорське співробітництво). Та, "проспавши" підписання Римської спільної декларації в жовтні 1996 року, австрійці не знітилися і, як уже мовилось, напрацьовують альтернативний "трикутник" Відень—Будапешт—Любляна, який видається більш перспективним, зважаючи хоча б на традиційні зв'язки Австрії з тією ж Угорщиною та Словенією.

Цікавим фактом є той, що саме Австрійська Республіка відіграла ключову роль у питанні

участі України в Центральноевропейській ініціативі. У 1992 році першу делегацію Ініціативи до Києва очолював австрійський посол П. Ульман, у 1994 році з ініціативи Австрії та Італії було створено Асоційовану раду Центральноевропейської ініціативи, членом якої тоді ж стала Україна. Врешті, саме у Відні 31 травня 1996 року на черговому засіданні міністрів закордонних справ держав-членів ЦЄІ відбувся урочистий вступ України до об'єднання зі статусом повноправного члена.

Після австрійського головування Центральноевропейська ініціатива вже не розросталась і зосередилась більше на розв'язанні внутрішніх проблем, головні з яких було визначено ще в листопаді 1996 року на черговій зустрічі глав урядів держав-членів Ініціативи в Граці (Австрія).

Насамперед, це посилення економічної співпраці в рамках організації. З цією метою було доручено національним координаторам зміцнювати існуючу структуру Центральноевропейської ініціативи і систематично підтримувати контакти з компетентними урядовими органами та представниками асоціацій приватного сектора, включаючи торгові палати, аби сприяти підготовці стратегії об'єднання (6).

За задумом цей механізм мусить стимулювати процеси інтеграції в європейські та євроатлантичні структури в країнах-членах ЦЄІ.

Крім того, члени Центральноевропейської ініціативи ухвалили низку заходів, аби зупинити процес бюрократизації організації: зменшили кількість робочих груп, розширили їхні компетенції та зосередили увагу на конкретних проєктах (передусім пов'язаних із розвитком транспортної інфраструктури в межах регіону) (1).

Загалом, проблема активізації торгово-економічного співробітництва країн центральноєвропейського регіону набуває, особливо після хорватського головування в організації у 1998 році, пріоритетної ваги. В листопаді 1998 року в хорватській столиці в рамках чергової зустрічі глав урядів країн-членів Центральноевропейської ініціативи відбувся перший Економічний форум, а вже в листопаді наступного — другий, що стало важливим кроком у розвитку тіснішої економічної співпраці в цьому регіональному об'єднанні.

Ініціатива намагається залучити до тіснішого співробітництва Європейську Комісію, зокрема, у рамках програм PHARE і TACIS. Проте, слід зауважити, що з боку як Єврокомісії, так і інших структур Європейського Союзу все ж не спостерігається особливої зацікавленості в участі у спільному фінансуванні проєктів Центральноевропейської ініціативи.

Та якщо в економічній сфері співпраця між Центральноєвропейською ініціативою та Європейським Союзом, через хронічну "завантаженість" останньої власними економічними проблемами, не відповідає прагненням країн-членів Ініціативи, то в плані політичному є потенційно широке поле діяльності, зважаючи на той факт, що європейці дедалі настирливіше прагнуть автономізувати власну зовнішню політику і політику в галузі безпеки.

Таке саме потенційно широке поле діяльності, особливо в транспортній галузі, Центральноєвропейська ініціатива має з іншими регіональними об'єднаннями — Чорноморським економічним співробітництвом та Радою держав Балтійського моря. Для України це має неабияке значення, оскільки зміцнення такої співпраці об'єктивно відповідає лінії нашої держави на формування балто-чорноморської зони стабільності й безпеки, або відомої "ягеллонської ідеї" Міжмор'я, яку Україна активно намагалась реалізувати ще на початку 90-х років.

Понад те, співпраця названих регіональних об'єднань надасть значні переваги Україні у спрямуванні транспортних товаропотоків через її територію, а також сприятиме спорудженню, окрім відомого Трієст—Любляна—Будапешт—Київ, нових транспортних коридорів.

До речі, повертаючись до теми геополітичних амбіцій країн-учасниць Центральноєвропейської ініціативи, то тут варто зазначити, що спорудження вищеназваної магістралі є ще одним прикладом певних зовнішньополітичних колізій між державами-членами організації, зокрема між Україною та Угорщиною.

Реалізуючи вже описану власну національну політику, угорська сторона мала намір при побудові цієї магістралі вийти на пункт перети-

ну українсько-угорського кордону Берегшурань—Лужанка (Астей). Такий задум, на переконання української сторони, означав ніщо інше, як реалізацію на практиці планів Угорської Республіки щодо утворення угорського автономного округу на території Берегівського, а також, можливо, деяких суміжних з ним районів Закарпатської області, і забезпечення таким чином майбутнього активного співробітництва Угорської держави з цим адміністративно-територіальним утворенням. Тому українці наполягали на іншому маршруті цього транспортного коридору. Зрештою, було визначено компромісне місце з'єднання проєктованих автомагістралей (Барабаш—Косино) (3).

Цей приклад наочно демонструє неоднаковість мети, що переслідують країни-учасниці Центральноєвропейської ініціативи. В той час, як для Угорщини проблема інтеграції до європейських та євроатлантичних структур є практично розв'язаною, Україна ж перебуває лише на початковому етапі цього шляху.

А звідси Центральноєвропейська ініціатива для Угорщини — це організація, де вона намагається зайняти провідні позиції і поширювати на сусідів власні зовнішньополітичні амбіції, а от для нас — це поки що тільки унікальна можливість "зацепитись за Європу".

І хоча, без сумніву, питання порядку денного зустрічей у рамках Ініціативи на всіх етапах — від розробки до реалізації прийнятих рішень — дають неоціненний досвід оволодіння методами спільного напруження взаємовигідних рішень з питань економічного та політичного співробітництва, все ж, погодьмось, роль "відстаючого учня" для потенційно найпотужнішої держави регіону нам не вельми пасує.

1. Звіт про участь у засіданні Комітету національних координаторів Центральноєвропейської ініціативи (КНК ЦЄІ, 20—21 березня 1997р.).— Поточний архів МЗС України.— Березень 1997.

2. Інформація про стан справ зі вступом України до Центральноєвропейської ініціативи.— Поточний архів МЗС України.— Серпень 1995.

3. Про політичний аспект проблеми реконструкції мостового переходу через р. Тиса (інформаційна довідка).— Поточний архів МЗС України.— Травень 1995.

4. Угорсько-італійсько-словенське співробітництво (інформаційна довідка).— Поточний архів МЗС України.— Травень 1997.

5. Україна і Центральноєвропейська ініціатива (інформаційно-аналітична довідка).— Поточний архів МЗС України.— Серпень 1995.

6. Центральноєвропейська ініціатива. Зустріч Глав урядів держав-членів ЦЄІ. Грац, 9 листопада 1996 року.— Поточний архів МЗС України.— Листопад 1996.

7. Будівництво нової Європи. Прикордонне співробітництво в Центральній Європі.— Ужгород.— 1997.

8. Карбачинський О. На відстані одного кроку. Україна приєднується до Центральноєвропейської ініціативи // "Політика і час".— 1995.— № 11.— С. 48—51.

9. Крюков А. На шаг ближе к Европе оказалась Украина в минувшую субботу. // "Зеркало недели".— 1995.— 14 окт.— С. 4.

10. Янин А., Колотков М. Венгрия между Западом и Востоком // "МЭМО".— 1995.— № 8.— С. 78—89.

Bilan V. M.

**CENTRAL EUROPEAN INITIATIVE
IN THE FOREIGN POLICY OF UKRAINE,
HUNGARY AND OTHER STATES
OF THE REGION 1989—1999**

This article is devoted to the question of activity of Central European Initiative and Ukraine, Hungary and other states of East-Central European region participation in this organization. The questions of consideration are as follows:

- geopolitical interests of the states of the region;
- their influence in the initiative.

The main emphasis is made on foreign policy ambitions of Ukraine and Hungary in CEI.